

Lennart Hellspong:

Klassikerintro

Till det här numret av *Rhetorica Scandinavica* har vi valt en ”klassiker” som ännu inte har etablerat sig som en kanonisk text men som vi bedömer är så intressant för vårt tema att den förtjänar att översättas. Författaren är den amerikanska statsvetaren Simone Chambers, som har specialiserat sig på frågor om deltagardemokrati.

I den uppsats som vi återger här intresserar hon sig för det klassiska problemet om retorikens roll i en demokratisk offentlighet. Någon riktigt klar definition ger hon inte av vad hon menar med retorik, men närmast tycks det vara en kommunikation som syftar till att påverka och som typiskt utspelar sig mellan en talare och hans publik. Där har inte bara ordens sakliga innehåll betydelse utan även lyssnarnas känslor och talarens personlighet.

Först tar hon upp en välbekant invändning mot det retoriska talet, nämligen att det hotar förnuftigheten i demokratiska beslutsprocesser genom att få lidelserna att svalla. Det är ett klander av retoriken för att den fördunklar omdömet som bland annat framförts av de amerikanska författningsfäderna. Men det skälet för ett avståndstagande avvisar hon som förfelat. I stället övergår hon till att se på Platons kritik, särskilt i dialogen *Gorgias*. Enligt Chambers rör det sig inte, som man ofta ansett, främst om ett angrepp på retoriken för att den vädjar till känslan snarare än till förståndet. I stället utgår Platon från själva talarsituationen: att en riktar sig till många i en monolog. Men då försvinner det viktigaste för ett förnuftigt sannings-sökande: att kunna dra in synpunkter i ett kritiskt möte genom frågor och svar. I stället får den monologiska kommunikationen ett annat mål: att vinna makt åt talaren genom att värva massans stöd.

Den retorik som Platon vänder sig mot ger Chambers ett särskilt namn. Hon kal-

lar den för *plebiscitär*, som vi ska översätta med ”röstfiskande”.¹ Hon instämmer med Platon i att den röstfiskande retoriken är en stor fara för (mass)demokratin. För att finna ett alternativ söker hon sig till Aristoteles, som hade en mer positiv syn på retoriken som ett medel för att fatta kloka beslut och på demokratin som en funktionsduglig styrelseform. I motsats till Platon är han medveten om att ett offentligt tal kan användas inte bara för att betvinga en publik utan också för att överlägga kring en fråga, där flera synpunkter är möjliga så att de måste avvägas mot varandra för att det ska bli kloka beslut. Den retorik som det här är fråga om kallas Chambers för deliberativ.²

I sin tur hör den med när vi hyllar den deliberativa deomkratin som ett ideal. Utmärkande för den är att medborgarna inte bara väljer representanter (”politiker”) för att spegla sina åsikter och skydda sina intressen. I stället engagerar de sig aktivt i kritiska överläggningar kring gemensamma samhällsfrågor. Det är alltså en form av deltagande eller participatorisk demokrati.

Men den deliberativa demokratin har visat sig svår att realisera. Enligt Chambers hänger det samman med att massoffentligheten hela tiden hotas av en röstfiskande retorik som inte vill överlägga utan bara samla väljare.³ Mot den bakgrunden har intresset inom den statsvetenskapliga demokratiforskningen kommit att förskjutas från deliberativ demokrati till demokratisk deliberation. För den senare kommunikationsformen gäller två krav: 1) den ska vara viktig för den demokratiska processen genom att ta upp politiskt relevanta frågor 2) den ska ha en inre demokratisk form, genom att ge alla deltagare jämlika möjligheter att komma till tals.

- 1 Jag har tvekat om hur termen ”plebiscitary” bör översättas. I och för sig finns ju möjligheten att behålla beteckningen som en ogenomskinlig lärd term och tala om ”plebiscitär” (från engelskans *plebiscite*, folkomröstning). Men jag har i stället valt att försvenska till det negativt värdebeladdade ”röstfiskande” för att spegla författarens kritiska hållning.
- 2 När Chambers lanserar en deliberativ retorik som den centrala kommunikationsformen för en deltagardemokrati, använder hon sig av ett begrepp som inte är främmande för skandinavisk retorikforskning. Här har vi sedan länge betonat att det vid sidan av en monologisk retorik som är inriktad på att övertyga finns en dialogisk retorik som är orienterad mot att överväga, och att det skulle innebära en konstlad insnävning av retorikstudiet om den senare formen hänfördes till dialektiken (som ibland skett) och inte längre blev en angelägenhet för retoriken. Det gäller särskilt som de två formerna i praktiken blandar sig med varandra och inte strikt kan hållas isär annat än på ett teoretiskt plan. I den deliberativa retoriken finns också persuasiva moment, när olika tankars bärkraft prövas genom deras förmåga att övertyga, och i den persuasiva retoriken finns ofta deliberativa inslag genom att den hämtar sin övertygande kraft ur en jämförelse mellan olika alternativ som presenteras med ett tillräckligt mått av opartiskhet för att kommunikationen ska väcka tillit. Båda dessa retoriska former förenas vidare av att de är fullt integrerade i en konkret situation, där deltagarnas personligheter, utstrålning, känslor, förutfattade meningar och förväntningar liksom den specifika situationens särdrag och deras betydelse för kontrahenternas problemförståelse spelar en avgörande roll.
- 3 Chambers kritiserar även medierna för att se ett röstvärvande syfte som den naturliga utgångspunkten för att bedöma politisk kommunikation. Den kritiken gäller naturligtvis också för Skandinavien. Här kan det vara intressant att uppmärksamma den roll som olika ”retorikexperter” spelar som anlitade bedömare av den politiska talekonsten. I de fallen är den kritiska måttstocken nästan alltid talarnas eller debattörernas (förmenta) skicklighet som röstfångare och nästan aldrig som deliberatörer.

I sitt studium av demokratisk deliberation liksom i sina försök att genomföra den praktiskt har man koncentrerat sig på olika former av mini-offentligheter. Det rör sig om deloffentligheter som har tillräckligt få deltagare för att meningsutbytet ska bli dialogiskt. Så har man exempelvis anordnat fokusdiskussioner med utvalda medborgare kring aktuella frågor.⁴

Men för Chambers räcker inte demokratisk deliberation med utvalda deltagare för att skapa en deliberativ demokrati. Därför blir det viktigt för henne att undersöka hur vi trots den röstfiskande retorikens ofrånkomligt starka närvaro ändå kan skapa en massoffentlighet med maximalt gynnsamma betingelser även för en deliberativ retorik.

Chambers artikel är skriven inom ämnet statskunskap, men den har en stor relevans också för retorikforskningen. I själva verket kan man dra slutsatser av den om hur statsvetenskapliga och retoriska studier kring offentlighet och demokrati kan komplettera och integreras med varandra. För en retoriker blir uppgiften att både teoretiskt fördjupa och empiriskt fingranska begrepp som deliberativ och ”plebiscitär” retorik för att avgränsa dem mot andra retoriska former och för att kritiskt analysera hur de faktiskt visar sig i olika politiska situationer.

- 4 När Chambers ger exempel på olika minioffentligheter som intresserat forskningen kring demokratisk deliberation nämner hon, anmärkningsvärt nog, inget om sociala medier. Annars kunde man tycka att diskussionsforum på nätet skulle vara goda exempel på ”platser” där medborgare kan pröva sina åsikter mot varandra och utan de lokala begränsningar som är förenade med att man möts i samma lokal. En anledning till tystnaden kan vara att hon så starkt betonar värdet av samtal ”ansikte mot ansikte”, som givetvis utesluter en ansvarsbefriande anonymitet. Samtidigt kvarstår det problematiska förhållandet mellan demokratisk deliberation och deliberativ demokrati, även om man tar hänsyn till de sociala medierna. Också om många kan mötas i och följa ett diskussionsforum förblir det dock en del av en vidare massoffentlighet. Ändå är det givetvis viktigt genom att vi här har ett medium utan någon utvecklad grindvaktsfunktion som begränsar tillträdet. På det sättet kan det bli en effektivare motvikt mot en elitstyrd demokrati än de traditionella medierna med deras starka beroende av ojämlika ägarförhållanden.

Simone Chambers:

Retoriken och offentligheten

Har den deliberativa demokratin övergett massdemokratin?

Den demokratiska offentlighetens sjuka sidor, som Platon var den förste att beskriva i sitt angrepp på retoriken, har fått mycket av den deliberativa teorin att vända sig bort från massoffentligheten. I stället har man utvecklat och undersökt småskaliga former för att överlägga. Det problem Platon pekar på när han diskuterar retoriken är det här: medan det går att verka för allt bättre deliberativa möten (det vill säga sokratiska dialoger) på samhällets alla nivåer, är det inte alls klart att även den breda informella offentligheten kan vara deliberativ. Den kan inte vara deliberativ, därför att den inte kan vara dialogisk. Det verkar som en stor del av litteraturen om deliberativ demokrati har kommit till samma slutsats. Man överger massoffentligheten till förmån för minioffentligheter – planerade mötesformer som inbjuder till kritisk dialog. [—]

Låt mig börja med att diskutera vad jag menar och inte menar med retorik. Allt fler normativa teoretiker ifrågasätter den strikta uppdelningen mellan retorik och deliberation. De ifrågasätter tanken att ens en idealiskt rationell deliberation borde vara en retorikfri zon. Medan jag håller med om de flesta av argumenten för att återupprätta retoriken, anser jag att många av dem missar vad som var anstötligt med den till att börja med. Genom att gå tillbaka till Platon finner vi att den starkaste invändningen mot retoriken inte är att den vädjar till känslan mer än förståndet. I stället är den att retoriken är manipulativ snarare än dialogisk. Dessutom antog Platon en nära förbindelse mellan retorik och demokrati och menade att demokratin genom

sin själva natur alltid lider av för mycket retorik och för lite dialog. Jag menar att vi återfinner en snarlik uppfattning inom vissa delar av teorin om en deliberativ demokrati. Medan Platon tvivlade på att demokratin som styrelseform kunde vara filosofisk, tycks dagens deliberativa teorier tvivla på att massoffentligheten kan vara deliberativ. Det har lett till ett växande intresse för minioffentligheter i motsats till massoffentligheter och till att teorier om demokratisk deliberation fått ett övertag över teorier om deliberativ demokrati.

I ett försök att utmana åsikten att massoffentligheten aldrig kan vara deliberativ tar jag upp idén om en deliberativ retorik. Det begreppet öppnar för tanken att deliberation kan främjas i sammanhang, där samtal öga mot öga är undantag snarare än regel och där några få eliter dominerar den politiska kommunikationen. Fastän lovande som teoretisk kategori tycks den deliberativa retorikens ideal bara tillfälligt uppnås i vår mediedominerade och opinionsmätningsstyrda offentlighet. Det förstås bäst som en måttstock för att kritisera en röstfiskande (*plebiscitary*) retorik. Efter att ha skisserat vad jag menar med en sådan ska jag diskutera hur vi kan närma oss massoffentligheten från en deliberativ ståndpunkt. Jag hävdar inte att vi kan göra oss av med all röstfiskande retorik eller att massoffentligheten kan bli fullt deliberativ. Jag hävdar att vi genom kritik och jämförande analys kan tänka på massoffentligheten som mer eller mindre deliberativ utifrån själva den deliberativa retorikens begrepp.

Vad är fel på retoriken?

I sitt försvar för Senaten anmärkte Madison¹ att en sådan institution kan skydda republiken mot ”stunder i det offentliga livet när folk som eggas av någon omotiverad känsla eller olovlig fördel eller vilseledd av själviska personers sluga bedrägerier” ropar på åtgärder som de senare beklagar. I dessa stunder är den ”svala och besinningsfulla gemenskaps känslan” i fara. Kontrasten mellan kalla huvuden och otyglade lidelser löper genom *The Federalist Pages*² och är djupt invävd i vår upplysningstradition. Dessutom finns en kontrast mellan finter och förnuft. Kant definierar retoriken som konsten att ”bedra genom vackra illusioner” och ser det som ”under förnuftiga människors värdighet att på minsta vis offra åt flödande kvickhet eller fantasi för att inte tala om att spela på andras fördomar för att vinna dem” för en viss uppfattning.³

Invändningen mot känslor och knep är dubbel. För det första är känsla inte förnuft, ja ofta strider de två mot varandra och därför är emotionella vädjanden epistemiskt suspekta. Det tycks vara Jon Elsters tes när han beskriver skillnaden mellan *överläggningarna* i den konstitutionella församlingen i Philadelphia 1787 och *retoriken* i assemblée constitutionante i Frankrike 1789 som känsloslallets orättmätiga

1 James Madison (1751-1836), en av de amerikanska författningsfäderna. Han blev USA:s fjärde president. Ö.a.

2 En serie artiklar, utgivna 1787-88, som argumenterar för att stadfästa den amerikanska federala författningen. Madison var en av författarna. Ö.a.

3 Immanuel Kant, *Critique of the Power of Judgment* [Kritik der Urteilskraft] (Cambridge University Press 2000), s.204.

och fördärvliga inträde på scenen. Till skillnad från i Philadelphia var i Frankrike ”den yttre formen för debatterna en överläggning, men kraften bakom besluten passion snarare än förnuft”.⁴ Men utöver den epistemiska invändningen finns också ett argument som rör vår autonomi. Kants hävdade att retoriken syftar till ”att vinna lyssnarna för talaren innan de kan bedöma hans sak och så beröva dem deras frihet”.⁵ Här är tanken att emotioner är manipulativa medan förnuftiga diskussioner inte är det. Det tycks också vara grunden för Joseph Besses starka angrepp på retoriken och hans försök att skydda Amerikas deliberativa institutioner från dess korrumpierande kraft.⁶

I motsats till dessa förespråkare för en retorikfri deliberation har teoretiker som James Bohman, Iris Marion Young, Henry Richardson och Bryan Garsten försökt rentvå retoriken som ett legitimt inslag i en överläggning.⁷ Young börjar sin upprättelse genom att notera att ”retoriken förutsätter en distinktion mellan *vad* en diskussion säger, dess sakinnehåll eller budskap, och *hur* den säger det. Den allmänna kategorin retorik som jag förstår den, syftar på de olika sätt som något kan sägas på och som färgar eller betingar dess sakinnehåll”.⁸

Hon framför tre mycket starka argument. Det första gäller politiska tal. I det fallet är det djupt suspekt med den dikotomi som författningsfäderna omhuldar mellan att tala lidelsefritt och att tala lidelsefullt. Att säga att det förra i sig är neutralt och rationellt är ofta ett retoriskt grepp för att förkläda egennyttiga anspråk som opartiska. Hennes andra argument är att våra försök att se något visst sätt att tala som icke-retoriskt eller neutralt ofta leder till att vi utestänger dem som talar ett annat idiom med andra tonfall. De grupper som det då gäller hör väldigt ofta till samhällets marginaliserade och maktlösa. Till sist hävdar hon att retorik kan vara en positiv kraft i dialogen. När man försöker övertyga en viss publik, kan ett retoriskt tilltal vara vaket för dess behov och intressen på ett annat sätt än ett ”neutralt”. Young visar övertygande hur patos, troper, metaforer och suggestiva ord kan förbättra dialogen och underlätta ömsesidig förståelse. I den meningen är retoriken avgjort inte den fiende till förnuftig överläggning, som upplysningen trodde att den var.

Vad är det verkliga felet med retoriken?

Låt oss nu se på några invändningar mot retoriken som förskjuter problemet från uttrycks sättet, från stilen och utsmyckningen. I stället ser de på retoriken från vad

- 4 Jon Elster ”Deliberation and Constitution Making”, i: *Deliberative Democracy*. Red. Jon Elster (Cambridge University Press 1998), s.109
- 5 Immanuel Kant, *Critique of the Power of Judgment* [*Kritik der Urteilskraft*] (Cambridge University Press 2000), s. 204.
- 6 Joseph M. Bessette, *The Mild Voice of Reason. Deliberative Democracy and American National Government* (University of Chicago Press, 1994).
- 7 James Bohman, *Public Deliberation: Pluralism, Complexity, and Democracy* (MIT Press 1996). Henry Richardson, *Democratic Autonomy: Public Reasoning about the Ends of Policy* (Oxford University Press 2002). Bryan Garsten, *Saving Persuasion* (Harvard University press 2006).
- 8 Iris Marion Young, *Inclusion and Democracy* (Oxford University Press, 2000), s.64.

som kunde kallas för en strukturell synpunkt. Då förknippas den nära med talarens kommunikativa hållning och hur denna inbegriper en asymmetrisk relation mellan talare och lyssnare och mellan oratorn och hennes publik. Den här alternativa betydelsen fångas av vardagsspråket när vi till exempel talar om retoriska frågor. Det är ju frågor som ställs utan att vi väntar oss något svar. Platon såg som bekant den aspekten av retoriken som det största hotet mot politiken. Jag ska kort ta upp några av hans argument, särskilt från *Gorgias*, för att ge en bild av det som jag kallar för en röstfiskande retorik.

I *Gorgias* var Platons huvudintresse inte att förbjuda starka känslor i tal. Fast han klart placerade förnuftet över begären, ansåg Platon inte att känsla och förnuft är oförenliga. Argumenten i *The Federalist Papers* för sval saklighet snarare än lidelsefullt engagemang är inte Platons tankar. Vad han invänder mot den demokratiska retoriken är inte att den underblåser lidelserna utan att den leder dem på avvägar. Kallikles anklagas för att välja *demos* framför sanningen som föremål för sin passionerade eller erotiska kärlek. Sokrates däremot drivs av en erotisk lidelse för filosofi och hans tal gestaltar och förmedlar den lidelsen. Platon oroades inte främst av eldig demagogi eller en vältalighet som rycker i medborgarnas hjärtetrådar. Det han reagerade mot var en strategisk hållning till talade ord som gör dem till medel för makt snarare än vägar till sanning. Enligt Peter Euben hävdar Gorgias att ”retorikerns herravälde över språket gör det möjligt för hans elever att behärska vem som helst, när som helst och för vilket syfte som helst”.⁹ Särskilt bra för att tygla demokratiska institutioner är att ställa sig in genom att underblåsa fördomar (*pandering*). Snarare än sanningen söker talaren då behaga så många som möjligt. Men så sett är opportunist bara retorikens vanligaste form i en demokrati. Kärnan är talarens strategiska hållning till sin publik. Den blir möjlig genom deras asymmetriska relation och driften att sätta makten framför sanningen.

Platons angrepp på retoriken utgår från hans stränga uppdelning mellan filosofi och retorik. Filosofin är öppen för övertygande och argumentation och utövas genom dialogens givande och tagande; dess mål är sanningen och dess väsen förnuftet. Den demokratiska politiken, eller åtminstone den som Platon ansåg härska i Athen, utövas genom asymmetriska tal; dess mål är makt och dess väsen att behaga. Ett tecken på att talaren inte bryr sig om sanningen är hans ovilja att underkasta sitt tal en rationell granskning.

Retoriker är ofta mästerlogiker som behärskar konsten att listigt vrida sig ur varje bindande regel. Men i en viss mening förmår de inte svara uppriktigt på frågor och ärligt bemöta kritik. Enligt samma synsätt är retoriken styv på att försvara sig men ohägad för debatt eller dialog. Den vill alltså inte göra reda för sina grunder. I stället vill den bara avgå med segern. I *Gorgias*, där den unge Polis som är en talare in spe försöker slingra sig ur en dialog, uppmanar Sokrates honom att ”tappert underkasta sig förnuftet, som du skulle göra med en läkare, och svara ja eller nej på mina frågor”. Förnuftet likställs med processen att fråga och svara. Talmakaren und-

9 J. Peter Euben ”Reading Democracy. Socratic Dialogues and the Political Education of Democratic Citizens”, i *Demokratia*. Utg. Josh Ober och Charles Hendrick (Princeton University Press, 1996).

viker ständigt att behöva svara på frågor eller bemöta kritik, medan just frågor och kritik får filosofen att frodas och blomstra.

Platons angrepp på retoriken är ett angrepp på den demokratiska politiken, eftersom Platon anser att demokratin som de många styrelse kräver tal för att övertyga många. Men han ifrågasätter om talekonsten någonsin kan svara mot förnuftet. Mot det offentliga talet förfäktar Platon, särskilt i Sokrates gestalt, ett kommunikationsideal som övas av en liten grupp individer. Sokrates gör anspråk på att vara den ende sanne politikern, inte för att han har hållit tal i folkförsamlingen men för att han bryr sig om medborgarnas själar och i sina samtal uppmanar dem att granska sig själva, sina värden och sin politik. Vidare utmärker ett gemensamt intresse för sanning snarare än makt de bästa och mest givande samtalen.

För Platon tenderar därför den demokratiska politiken alltid bort från filosofi och sanning och hän mot retorik och makt. Eftersom de som skapar den offentliga politiken behöver politisk makt och eftersom politisk makt vinnns genom folkligt stöd, kommer den demokratiska politikern alltid att söka övertyga så många människor som han kan. Han kommer ständigt att söka sig en större och större publik och han kommer ständigt att lockas att ställa sig in och smickra, manipulera och föra bakom ljuset. Problemet är att demokratin genom själva sin natur premierar kvantitet framför kvalitet; den belönar den som har mest stöd framför den med den djupaste sanningen. Tendensen att ställa sig in och smickra eller manipulera och lura kan bara stävjas genom dialog öga mot öga, den kan stävjas av att man så att säga har en Sokrates framför näsan. Detta i sin tur kan bara ske i små grupper, där Sokrates kan rikta sina frågor till individer som tvingas svara.

Mitt mål med att vädja till Platon är att identifiera en viss *typ* av retorik som hör ihop med en demokratisk politik. Jag kallar den för en röstfiskande (*plebiscitary*) retorik. Vad Platon ansåg vara retorikens innersta natur, dess böjelse för makt mer än sanning och dess strategiska hållning till kommunikation, anser jag vara *en* möjlig retorisk hållning bland många. I det som följer hävdar jag att Platon har pekat på en inneboende risk i den demokratiska offentligheten. Det är en risk som man i hög grad bortser från i den demokratiska teorins nya retorikvänliga atmosfär. Men trots att jag håller fast vid att retoriken i dess röstfiskande form är ett hot mot deliberation, så behöver vi inte sluta oss till (som Platon ibland tycks göra) att den demokratiska politiken aldrig förmår höja sig över sina röstfiskande tendenser. I andra hälften av den här essän pläderar jag för att vi bör se på den deliberativa retoriken som en potentiellt motvikt till den röstfiskande. Men innan jag utvecklar den tanken vill jag vända mig till den deliberativedemokratiska teorin. Det förefaller mig, åtminstone underförstått, att mycket av dess sätt att betrakta och bedöma den breda offentligheten är slående likt hur Platon förstod offentligheten i Athen. [—]

Röstfiskande retorik

Som jag använder termen syftar röstfiskande retorik på tal som först och främst vill vinna stöd för en ståndpunkt och bara i andra hand bryr sig om hur långt argumenten eller övertygelsen håller. Röstfiskande retorik använder tal strategiskt för att

segra; dess motto kunde vara ”säg vad som helst, om det får dig att bli vald”. Detta tal kan vara lidelsefullt eller fullt av färg och poesi, men det kan också vara kyligt, lugnt och lidelsefritt. Stilen är sekundär och bestäms av vad som fungerar i ett givet sammanhanget. Fastän det finns en överlappning mellan röstfiskande retorik och demagogik, så är de inte identiska. Demagogen anklagas vanligen för att använda olovliga former av emotionalism och irrationalism samt populism. Här är faran att piska upp massan eller antända polariserande lidelser. De historiska exempel på demagoger som förekommer mest i litteraturen är Adolf Hitler, Theodore Bilbo¹⁰ och Joseph McCarthy¹¹. Fast de är populister är de här retorikerna inga bra exempel på en röstfiskande retorik. Denna står nämligen för något bredare, planmässigare och mycket vanligare än demagogik. Demagoger är värtaliga språkrör för tivelaktiga saker. Bara få är så skickliga eller karismatiska att de kan bli framstående demagoger. Röstfiskande retorik är däremot öppen för alla med tillgång till väljarintervjuer och opinionsundersökningar. Vad som krävs är inte traditionell värtalighet (fast det kan hjälpa). I stället är det att kunna strategiskt utarbeta tal som trycker på de rätta knapparna. Och medan det vidare är möjligt ibland att peka på ett enskilt tal eller uttalande som exempel på röstfiskande retorik är den snarare en åkomma som ansätter offentligheten som helhet. Den röstfiskande retoriken härskar när valkampanjer är fadda och innehållslösa, när väljarna inte får någon information, när pressen bara täcker strategierna och aldrig politiken, när politikerna säger vad som helst för att bli valda och sist men inte minst när allmänheten förblir passiv som medborgare.

Den deliberativa retoriken däremot engagerar medborgarnas praktiska omdöme. Som sådan behandlar den sin publik som självständigt tänkande människor värda respekt. Den röstfiskande retoriken söker dra till sig väljare och som sådan behandlar den sin publik som ett medel till makt. I demokratier, där själva antalet anhängare är en viktig faktor, är den röstfiskande retoriken alltid ett hot mot det deliberativa idealet. Så långt håller jag med Platon. Dessutom har moderna valintervjutekniker och sofistikerad opinionsforskning kraftigt ökat hotet från en röstfiskande retorik. Fast denna har många former och yttringar, vill jag illustrera med två som är väl dokumenterade i litteraturen om offentlig opinion. Den ena är inställsamhet (*pandering*) och den andra är bruket av retoriska signaler (*crafted talk*) eller tendentiös fokusering (*priming*).

När politiker ställer sig in söker de inte sanningen, de söker inte ens övertyga: i stället söker de matcha sin uttalanden med givna preferenser. Att politiker ställer sig in är ett vitt utbredd antagande för vilket det förvisso finns en del belegg. Politiker använder åsiktsanalyser för att finna medelväljaren och skraddarsyr sedan sitt budskap efter honom eller henne. Då är omval det övergripande syftet, när man utformar budskapet.

Men vad är det för fel med att ställa sig in? Är inte inställsamhet ett sätt att ge folk vad de vill ha och är det inte vad demokratin handlar om? Problemet med att

10 Theodore Gilmore Bilbo (1871-1947), rasistisk sydstatspolitiker. Ö.a.

11 Joseph Raymond McCarthy (1908-1957), amerikansk politiker, mest känd för sina kampanjer mot misstänkta kommunister. Ö.a.

ställa sig in är att medan det kan ge folk vad de vill, resulterar det inte alltid i den bästa politiken eller ens i sammanhängande politiska val. Vill vi att eliter ska vara lyhörda för medborgarnas verkliga intressen och behov, borde vi snarare vilja att dessa intressen och behov var välinformerade, genomtänkta och övervägda. Det kräver retoriska ställningstaganden som är något mer än enkel inställsamhet.

Under lång tid var den konventionella klokheten inom forskningen kring offentlig opinion att politiker var oförmögna eller ovilliga att övertyga väljarna och därför sökte göra dem till lags i stället. Nyare forskning kring amerikanska förhållanden målar en mer komplicerad bild. Demagogiska politiker avstår ofta från att söka övertyga, men de försöker ändå påverka väljarna. Den vanligaste tekniken är en tendentiös fokusering. Den inbegriper ”att betona vissa frågor – genom att ge dem större utrymme i offentliga uttalanden – för att förmå väljarna att lägga större vikt vid de frågorna när de väljer bland kandidaterna ... En del av den här strategin är att använda opinionsstudier för att ringa in vad det lönar sig att framhäva i en valkampanj.”¹²

En tendentiös fokusering blir mer öppet manipulativ som ett led i en strategi med retoriska signaler (*crafted talk*), som ska få allmänheten att gilla vad eliten föredrar. Jacobs och Shapiro hävdar att den formen av retorik är mycket mer oroande och vanlig än ren inställsamhet.¹³ Genom att använda Clintons hälsovårdsplan och den republikanska ”kontrakt med Amerika” som exempel drar de slutsatsen att ”politiker fäster stor vikt vid att påverka den allmänna opinionen, men de räknar sällan med att direkt övertyga om sina ståndpunkters förtjänster genom att fänga uppmärksamheten för att sedan utveckla ett detaljerat resonemang i flera led”. ”Presidenter och lagstiftare håller nogga reda på allmänna opinionen för att identifiera vilka ord, argument och symboler som verkar mest effektiva för att åstadkomma en gynnsam presstäckning och till sist vinna allmänt stöd för en önskad politik.” Bevärnade med den senaste socialpsykologiska forskningen kan politiker ”sätta fingret på ord eller fraser som väcker särskilda känslor och tankar och mäta hur intensiva reaktionerna är”. Sedan ramar man in frågorna i de aktuella termerna, så att man till exempel gör hälsovårdsreformen till en fråga om ”big government”, eller som i Canada använder termen ”hopp” snarare än ”frihet” för att försvara den militära insatsen i Afghanistan. Ett av de mer nedslående fynden i Jacobs och Shapiros forskning, som bygger på omfattande intervjuer med eliter, är dessa gruppers sofistikerade attityd till vad som behövs av trick och retoriska strategier för att utlösa något som i grund och botten är förutfattade meningar snarare än överlagda omdömen.

Inställsamhet (*pandering*) och retoriska signaler (*crafting*) är två ändpunkter i röstvärvandets spektrum. I båda fallen saknas en deliberativ relation mellan talare och lyssnare. Det förekommer inga försök att engagera, övertyga eller väcka reflektion. Om den normativa teorin inte ska överge den breda offentligheten och fly till

12 James N. Druckmann, Lawrence R. Jacobs och Eric Ostermeier ”Candidate Strategies to Prime Issues and Images”, *The Journal of Politics* 66 (2004): 1181

13 Lawrence R. Jacobs och Robert Y. Shapiro, *Politicians Don't Pander: Political Manipulation and the Loss of Democratic Responsiveness* (University of Chicago Press, 2000).

minioffentligheter, måste vi tänka igenom hur det går att främja en övervägande i stället för en röstfiskande retorik. Då måste vi hålla i minnet att massdemokratin logik alltid kommer att uppmuntra eliter att tänka i termer av antal och seger.

Att göra massoffentligheten mer snarare än mindre deliberativ

Att massoffentligheten är så stor och bångstyrig gör att deliberationen där, till skillnad från i minioffentligheter där den är symmetrisk, oförmedlad och jämlik, ofta blir asymmetrisk, starkt medierad och förvrängd av samhällets strukturella ojämlikheter. Fast de senare är den svåraste och viktigaste barriären mot att göra massoffentligheten mer demokratisk kan jag bara ta upp dem indirekt i den här uppsatsen. Att fattiga och marginaliserade inte har samma tillgång till kommunikativ makt som rika och etablerade är ett stort problem för den deliberativa demokratin legitimitet. Men när det gäller att främja en deliberativ framför en röstfiskande retorik kan det problemet kanske sättas inom parentes så länge. I det följande ska jag koncentrera mig på aspekterna asymmetri och mediering och kort skissera fyra punkter som en normativ teori om deliberativ retorik skulle behöva fokusera på. Dessa rör talaren, publiken, medierna och den regulativa kontexten.

När man tänker på talaren är *ethos* eller karaktären den uppenbara startpunkten. Att ha publikens öra är ett stort ansvar. Vi borde låna det bara till individer som har visat sig värda vårt förtroende. Således ber Arash Abizadeh den deliberativa demokratin normativa teoretiker erkänna att elitens karaktär är minst lika viktig som det politiska samtalets procedurer.¹⁴ En hälosam deliberativ demokrati kräver att vi främjar en viss karaktärstyp, nämligen den som föredrar en deliberativ framför en röstfiskande retorik. Medan jag håller med om att det aristoteliska *ethos* alltför länge har ignorerats av deliberativa demokrater, finns det vissa inneboende svagheter i det här synsättet. Den första är att det lämnar över för mycket till vad tur och slump betyder för hur olika individer tonar fram för oss. Det andra kritiska skälet är att karaktärsfrågans offentliga roll lätt kan kidnappas av just de röstfiskande tendenser som redan oroar oss. Vad är en bra karaktär för övrigt? Om vi hade vetat mer om Martin Luther King Juniors privatliv under medborgarrättsrörelsen, skulle det då (legitimt) ha försvagat hans budskap? Ett intresse för karaktären kan bli till en besatthet av skenet (*image*) och sken kan paketeras som varor. I själva verket har forskningen om offentlig opinion haft en hel del att säga om skenets makt över sakinnehållet och hur den makten har använts i politiken.

Den normativa teorin behöver utveckla en god idé om skillnaden mellan karaktär och image. När väljarna baserar sina preferenser på personlig framtoning eller ”stil” är detta enkelt. Men när väljarna använder legitima karaktärsdefinitioner som integritet, pålitlighet och kompetens, så blir frågan hur man väpnar medborgarna mot den konstgjorda (*crafted*) bild som får ersätta den äkta varan. Karaktärens potentiella kraft behöver ett korrektiv i en kritisk värdering av karaktären från med-

14 Abizadeh, ”The Passions of the Wise: Phronēsis, Rhetoric and Aristotle’s Passionate Practical Deliberation”, *Review of Metaphysics* 56 82002): 267-96.

borgarnas sida. Kan vi främja ett sådant kritiskt perspektiv? Kanske.

Den andra metoden för att bidra till en deliberativ i stället för en röstfiskande retorik är vad som kunde kallas för den semi-sokratiska. Den semi-sokratiska metoden går ut på att verka för fler och bättre möten mellan enskilda medborgare. Genom att det sker i många olika politiska former får medborgarna tillfälle att finslipa de färdigheter som behövs för att kunna kritiskt värdera talare. Att främja sådana former kan i själva verket allmänt försvaga elitens makt, som en studie nyligen har antytt.¹⁵ Det kan göra medborgarna mindre mottagliga för och mer kritiska mot röstfiskande retorik. Snarare än att se på minioffentligheter som vore de deliberativa församlingar som fattar politiska beslut, kunde vi här se både dem och vardagliga närsamtal utifrån tanken att de utvecklar förmågor som krävs för att bli en kritisk men ändå öppen publik. Här rör det sig inte om de minimala färdigheter som Burke ansåg att medborgarna behöver för att erkänna och sedan böja sig för representanternas goda omdöme.¹⁶ I stället gäller det att förstå de faror som Platon påtalar med en demokratisk politik. Inte vördnad utan skepsis, självförtroende och kunnigt omdöme är vad som krävs. Det tyngsta och viktigaste bidraget till att främja en kritisk publik kommer från medierna.

Hittills har jag inte sagt något om medierna. Det är ett stort ämne som jag tar upp försiktigt och med viss bävan. Massdemokrati kräver masskommunikation. Masskommunikation kräver att information och kunskap förpackas och lämpas för konsumtion. Liksom fallet är med asymmetri kan man inte komma runt det problemet. Därför kan demokrati ansikte mot ansikte aldrig ersätta en medierad demokrati. Det bästa som vi kan hoppas på är för det första att demokrati i direkta möten kompletterar den medierade demokratin och för det andra att medieringsprocessen inte påverkar demokratins kvalitet negativt. Experiment som gäller det första får vi allt fler av. Men det finns fortfarande en hel del tvivel på att det andra är ett uppnäeligt mål. Trots talet om medborgarjournalistik brukar medierna kritiseras strängt av demokratins förespråkare. Alla är överens om att medierna anpassar, formar och förpackar information och att den funktionen påverkar medborgaropinionen på ett starkt och ibland avgörande sätt.

Själva anpassningen (*framing*) kan vara ett problem. All information är anpassad, även när den sker ansikte mot ansikte. Vidare skulle modern demokrati inte vara möjlig utan massmedier. Därför måste frågan gälla hur vi ska värdera olika typer av anpassning. Det finns alla skäl att tro att vissa sätt att anpassa kan potentiellt förbättra en demokratisk deliberation. Ja, just detta är vad den deliberativa retoriken hävdar. Problemet kommer när vi börjar studera de villkor som påverkar och formar själva anpassningsprocessen. Då är det tvingande kravet sällan att kritiskt konfrontera fakta. I stället handlar det oftare om att sälja tidningar, behaga eliter, underhålla allmänheten, dra till sig annonspengar, hålla sig borta från bråk, undvika risker och bevara status quo. Den hållning som verkar mest framträdande och skadlig för en deliberativ retorik är att se all politik som uttryck för konflikt och strategi.

15 James N. Druckman och Kjersten R. Nelson, "Framing och Deliberation. How Citizen's Conversations Limit Elite Influence", *American Journal of Political Science* 47 (2003): 729-45.

16 Edmund Burke (1729-1797), brittisk konservativ politisk filosof. Ö.a.

När varje politisk debatt är en tävling om väljarna och varje tal rapporteras genom taktikens och strategins lins, då har eliter som söker medietäckning få skäl att fokusera på sakinnehållet. Medierna uppträder som om all retorik vore röstfiskande med ett strategiskt fokus på väljarnas antal snarare än deliberativ med fokus på att engagera, övertyga och informera medborgarna. Det synsättet blir ofta en självuppfyllande profetia.

I värsta fall ägnar sig medierna åt att både sprida och bedriva röstfiskande retorik. Men samtidigt kan de utföra kritiska sokratiska funktioner genom att ställa eliten till svars. Hur som helst gäller att fast medierna har studerats intensivt i vissa akademiska kretsar är de ändå inte ett centralt ämne för deliberativ teori. I första hand beror det på att teorier om demokratisk deliberation har kommit att dominera över teorier om deliberativ demokrati. Och medierna har ingen plats inom de flesta minioffentligheter, som är väl isolerade från deras inflytande och inte beror av dem för information och kunskap.

En sista punkt av intresse återför oss till procedurer, regler och institutioner. Kan vi reglera offentligheten så att vi främjar en deliberativ retorik eller åtminstone minimerar motiven för att engagera sig i röstfiske? Habermas låter ibland förstå att det hela rör sig om spelets regler: ”När de etablerade reglerna väl instiftar det riktiga spelet – ett som lovar att skapa genomtänkta allmänna opinioner – då måste även de mäktiga aktörerna bidra med relevanta frågor, fakta och argument.”¹⁷ Med spelets regler menar han breda strukturella betingelser som är svåra att kontrollera. Till dem hör självreglerande medier som är oberoende av marknader och politisk makt, ett inkluderande civilt samhälle och medborgare som är fria (lika med informerade och motiverade) att delta i offentlig diskussion. Jag tror att det är något som vi alla skulle önska. Men finns det mer direkta sätt att minimera och kanske exponera röstfiskande retorik?

Medierna kan regleras, och det sker också på sina håll, så att de gynnar ett informellt medborgarskap. Det kan röra åtgärder som handlar om hur långa politiska annonser får vara, om debattformat, om tillgång till medieutrymme och om vad som får sägas i offentliga frågor. Det är uppenbart att ingrepp av det här slaget faller sig lättare i vissa rättsmiljöer än andra. Hur folkomröstningar bäst ska ske kan vi också fundera igenom på nytt för att främja en deliberativ retorik. I första hand borde viktiga beslut kunna utsträckas över minst två valcykler för att leda bort debatten från röstjakten före ett val. Hur länge och ofta man får genomföra valkampanjer kan också vara bra att diskutera, om vi vill minska röstfisket. Fast man inte kan reglera väljarundersökningar som sådana, finns det intressanta initiativ för att motverka deras inflytande. För det mesta handlar det om att begränsa hur opinionsdata får spridas på själva valdagen, så att de inte påverkar röstandet. Jacobs och Shapiro föreslår däremot att hellre än att inskränka enkätdatas bruk och betydelse borde vi låta dem få största möjliga publicitet.¹⁸

17 Habermas, ”Political Communication in the Media Society: Does Democracy Still Enjoy an Epistemic Dimension? The Impact of Normative Theory of Empirical Research”, *Communication Theory* 16 (2006), s.420

18 Jacob och Shapiro, *Politicians Don't Pander: Political Manipulation and the Loss of Democratic Responsiveness* (Chicago: University of Chicago Press, 2000).

Att lägga sådana data inför offentlighetens ögon skulle ha två välgörande följder för den offentliga debatten. Den första är att medborgarna rent allmänt skulle se mer sofistikerat och skeptiskt på opinionsundersökningar. De skulle förstå att det finns många sätt att ställa frågor och att opinionsstudier aldrig ger enkla svar på vad allmänheten vill. De kunde också bli mer medvetna om hur enkäter snarare än principer kan forma en politikers budskap. Men ännu viktigare är att om vi publicerar, diskuterar och tematiserar åsiktsdata kan det förhoppningsvis väcka en debatt om var den allmänna opinionen egentligen står i en given fråga. Och det skulle betyda att starta en debatt om vad vi verkligen vill. [—]

Slutsats

Kan vi föreställa oss en offentlighet som är fri från röstfiskande retorik? Nej, massdemokratiernas politiker är lika tävlingsinriktade som politikerna i det gamla Athen. Därför har de väldigt starka skäl att behandla tal som redskap för att vinna röster. Min avsikt här är inte att måla en rosig eller optimistisk bild av massoffentligheten. Det finns ingen lösning på problemet med en röstfiskande retorik. Så gör teorier om demokratisk deliberation rätt i att vända ryggen åt detta ödeland av icke-deliberation och fokusera på minioffentligheter där det faktiskt går att överlägga? Jag måste svara nej på den frågan också. För det första är det en skillnad mellan att tro att masspolitik per definition inte kan vara deliberativ och att tro att masspolitiken grovt misslyckas med att vara deliberativ. Den första är en platonisk position som tycks dominera teorier om demokratisk deliberation och leder till att man inte ser masspolitiken som ett intressant studiefält. Den andra är den habermasianska. Den dominerar teorier om deliberativ demokrati och leder till en ihållande kritik (från deliberativ synpunkt) av masspolitiken.

Mitt andra svar på frågan ”Varför ska man bry sig om förhållandena är så dåliga?” är att betona att mer eller mindre är viktiga normativa kategorier. Problemet med en röstfiskande retorik är överstigit på så vis att den formen av retorik inte kan lösgöras från demokratin. Men det kan vara mer eller mindre av deliberation i systemet; politiker kan vara mer snarare än mindre deliberativa. Det finns sätt att tränga tillbaka en röstfiskande retorik. Men det kan bara ske om a) vi inte slutar intressera oss för offentligheten och b) det finns en kritisk måttstock för att värdera hur vi lyckas göra den mer deliberativ. Paradoxen är att medan offentligheten är full av röstfiskande retorik, så verkar masspubliken tidvis utled på den. Medan opinionsundersökningar till exempel visar att smutsig och aggressiv annonsering ofta fungerar, så finns det en gräns för vad som kan godtas och den korsar politiker på egen risk. Det blir ofta en motreaktion mot angrepp som uppfattas som ”överdrivna, personfixerade och osanna”. Politiker kommer alltid att känna sig frestade att pressa mot gränsen, att röra sig från motsättningar och jämförelser som får väljarna att tänka kritiskt till att helt enkelt misskreditera sina motståndare med vilka medel som helst. Men det visar sig att inte alla medel är godtagbara. När allt kommer omkring är sakerna dåliga men de kunde vara värre.

När man tänker på mer snarare än mindre så har man stor hjälp av en kompa-

rativ analys. Att jämföra offentligheter (exempelvis de regler som gäller för offentligt tal i Tyskland respektive USA) avslöjar stora skillnader i hur man strukturerar politisk debatt och gagnar deliberation. Utöver att jämföra olika länder kan man också gå till ett visst fall och visa varför somliga valkampanjer verkar mer röstfiskande än andra. Jämförelser framhäver att det finns olika grader av deliberativitet.

Till sist skulle att överge massoffentligheten för minioffentligheter riskera att styra den deliberativa demokratin mot en elitistisk deltagardemokrati (*participatory elitism*), där medborgare som möts för att överlägga öga mot öga (och bara en liten andel gör det) har mer demokratisk legitimitet än den stora massan av väljare. Medborgarförsamlingar är internt demokratiska – de är övningar i demokratisk deliberation. Men de är fullt demokratiska bara så långt som de kan övertyga allmänheten om att de gör politiska val som är värda att följa.

I den här essän har jag hävdad att en viss typ av retorik kan allvarligt hota den deliberativa demokratin ideal. Men hotet är inte att svallande känslor och retoriska knep ska ersätta förnuft och argument. Hotet är att relationen mellan eliter och medborgare för gott ska domineras av röstfiskande tendenser. Det är sådana tendenser som får talare att sätta röstmaximering framför genomtänkta politiska förslag. Försök att påverka så många människor som möjligt behöver inte leda till en situation där ”det tevemässiga (*telegenetic pabulum*) tar loven av det seriösa innehållet”. Men så kan det ändå gå genom bristen på dialogiskt ansvarsutkrävande i den deliberativa teorins starka mening.¹⁹ I den här situationen kan vi flytta våra politiska samtal till speciellt utformade miljöer, där det råder en dialogisk redovisningsskyldighet. Risken med den strategin är att vi inte längre störs så mycket av den gängse tevemässigheten, eftersom det finns en ”äkta” deliberativ demokrati på platser som medborgarförsamlingar. Men forskningsdata säger oss att bara en liten bråkdel av allmänheten verkligen deltar i sådana möten. Fast dessa både kan ge lovande lösningar på knepiga problem och skapa fruktbara meningsbrytningar (och vem kan klaga på det?), kan de inte ersätta massdemokratin och är själva ofta maktlösa mot det stora antal väljare som påverkas av ytlig röstfiskande retorik.

Den här situationen har fått mig att ta upp och undersöka idén om en deliberativ retorik. Den deliberativa retoriken förutsätter att det kan skapas en deliberativ och inte bara röstfiskande relation mellan talare och publik också när publiken inte direkt kan genmäla och ställa talaren till svars. En full teori om deliberativ demokrati måste ta den här möjligheten på allvar.

Översättning: Lennart Hellspong [efter ”Rhetoric in the Public Sphere: Has Deliberative Democracy Abandoned Mass Democracy?” i: *Political Theory* 2009 37:323. En onlineversion finns på <http://ptx.sagepub.com/content/37/3/323>. Översättningen är förkortad. De utslutna partierna markas med ”[—]”.

19 Henry Richardson, *Democratic Autonomy: Public Reasoning about the Ends of Policy* (Oxford: Oxford University Press, 2002), s.92.